

Ali je lahko ženska Kolumb? Nekateri vidiki preučevanja potopisov Alme Karlin

ANNA BODROVA

*Sanktpeterburška državna univerza, Filološka fakulteta, Universitetskaja nab. 11,
RU – 199034 Sankt Peterburg, a.bodrova@spbu.ru*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

---

Prispevek se ukvarja z nekaterimi možnimi vidiki preučevanja potopisov Alme Karlin, ki imajo pomembno vlogo v njenem ustvarjanju. Analiziramo žanrske posebnosti njenih potopisov, njihovo literarno topiko in avtobiografskost. Posebna pozornost je posvečena tako ciljem potovanja A. Karlin kot namenu njenih potopisov. Osnovni poudarek je na specifični ženskega potovanja in fenomenu meje, ki ga problematizirajo ne samo dela A. Karlin, ampak tudi njihova recepcija. Analiziran je motiv groze, ki je deloma povezan s trivialno literaturo, obravnavana pa je tudi ženska verzija arhetipa junaka odkritelja, ki je predstavljena v potopisih A. Karlin.

The paper deals with some disputable aspects of Alma Karlin's travelogues, which play an important role in her work. The genre characteristics of her travelogues, their literary topics and the autobiographical nature are considered. Particular attention is paid to both the goals of Alma Karlin's journey and intentions of her travelogues. The basic focus is on the specifics of women's travel and the phenomenon of the border, which is problematised not only by Karlin's works, but also by their reception. The motif of horror, which is partly relevant to trivial literature, is also examined, and the female version of the archetype of the hero as discoverer, as is presented in the works of A. Karlin, is discussed.

Ključne besede: Alma Karlin, potopis, žensko potovanje, meja

Key words: Alma Karlin, travelogue, women's travel, border

Uvod¹

Potopisi Alme Karlin so bili v času njenega življenja zelo priljubljeni in zanimajo nas še danes. O njih so pisali slovenski in nemški raziskovalci (S. Borovnik, B. Trnovec, M. Pušavec, N. Šlibar, K. Schlieker, G. Habinger idr.). Ne samo besedila, zanimiv je tudi fenomen osebnosti Alme Karlin, saj je ena izmed redkih žensk svojega časa, ki si je upala sama na dolgo potovanje okoli sveta, pri čemer si ga je sama tudi financirala.

---

¹ Pripravo članka je omogočila podpora fundacije Alexandra von Humboldta.

V članku bomo pregledali različne možne vidike preučevanja potopisov A. Karlin, kot so denimo problematika žanra, v potopisih navzoči toposi, avtobiografskost besedil, posebnosti ženskega potovanja in njegove intence. Prav tako si bomo ogledali fenomen meje v ustvarjanju A. Karlin ter recepcijo njenih del. V članku se osredotočamo predvsem na potopise, čeprav je v primeru Alme Karlin neizogibno, da se ukvarjamo tudi z zunajbesedilnimi elementi.

Kot je znano, se je pisateljica leta 1919 odpravila na potovanje, ki je trajalo osem let; v tem času je obiskala Peru, Panamo, Honduras, Kostariko, Mehiko, San Francisco, Havaje, Japonsko, Kitajsko, Korejo, Avstralijo, Novo Zelandijo, Fidži, Novo Kaledonijo, Karolinsko otočje, Novo Gvinejo, Indonezijo, Tajsko, Burmo, Indijo itd.

Potopisa *Samotno potovanje* (*Einsame Weltreise*, 1930) in *Urok Južnega morja* (*Im Banne der Südsee*, 1930) sta bila objavljena nekaj let po vrnitvi Alme Karlin domov. Obe knjigi sta bili natisnjeni v 10.000 izvodih in kmalu razprodani, zato sta bili leta 1932 ponatisnjeni, obe v nakladi 2000 izvodov. Leta 1933 se je pojavil »tretji del«, v resnici je šlo za drugi del potopisa *Urok Južnega morja* z naslovom *Doživeti svet, Usoda ženske* (*Erlebte Welt, das Schicksal einer Frau*).

Besedili, ki ju preučujemo, sta heterogeni – v potopisih A. Karlin najdemo elemente različnih ravni: sledove pustolovskega romana, antropološka opažanja, etnografske zapise, poetične opise narave, pesniške odlomke, filozofska razmišljanja, jasno izražene avtobiografske poteze.

O potovanju A. Karlin so pisali številni slovenski in nemški raziskovalci. Tako vsebuje monografija B. Trnovec natančne podatke o njeni poti in druge dragocene podatke o njenem življenju. Raziskovalci, pišoč v nemščini, primerjajo njena dela z vrsto potopisov avstrijskih, nemških in drugih evropskih popotnic. Zanimiva je primerjava z besedili popotnic, ki prav tako pišeta v nemščini, Ide Pfeiffer in Marie von Bunsen. K. Schlieker je opazila neverjetno podobnost opisov prebivalk Burme pri A. Karlin in M. Bunsen ter sklepala, da sta se obe opirali na Baedekerjev vodič *Indija* iz leta 1914 (Schlieker 2003: 110).

Žanr potopisa

Zanima nas žanrska specifičnost knjig *Samotno potovanje* in *Urok Južnega morja*, ki nedvomno spadata med potopise. Žanr potopisa je na obrobju literarnega polja – na meji med leposlovjem in dokumentarno literaturo. Alma Karlin je, kot številni drugi avtorji potopisov, pogosto razmišljala o mejah tega žanra.

Po eni strani avtor med potovanjem opazuje »druge/tuje« narode in kulture, ki bi jih lahko označili za »tuje nacionalni zavesti, kateri jih opisuje« (Papilova 2013: 1). Po drugi strani se pri sprejemanju tujega neizbežno obrnemo k »svojemu«, k svoji identiteti. Koncept »svoj – drug/tuj«, na katerem gradi filozofija dialoga (M. Buber, G. Marcel, M. M. Bahtin, E. Levinas), predpostavlja osmislitev kulturno »svojega« na ozadju »tujega« in hkrati kulturno »tujega« na ozadju »svojega«. Po mnenju nemškega znanstvenika Ottmarja Etteja »potopisna literatura povzroči gibanje v sprejetih pojmih tako 'tujega' kot 'svojega'« (Ette 2001: 47).

Gibanje v prostoru sproži gibanje v sižiju potopisa. O. Ette je izpostavil nekaj tipov hermenevtičnega gibanja v potopisih (krog, nihalo, zvezda). V potopisih A. Karlin je struktura premikanja najbližje najbolj razširjenemu tipu gibanja po Etteju,

to je obliki kroga (Ette 2001: 63). Tako A. Karlin na začetku besedila zapusti Celje, potem se vanj vrne. Siže potopisa določi začrtana pot. Potopisi A. Karlin so razdeljeni na manjša poglavja, ki olajšajo branje. Pisateljica je menjala ne le države, ampak tudi prevozna sredstva. Različna prevozna sredstva v prostoru določijo ne le hitrost premikanja, ampak tudi specifično pogleda. V nekaterih primerih lahko govorimo o »bežnem pogledu« (glej zbornik *Bežni pogledi*; Kissel, 2010) – A. Karlin se recimo pelje z vlakom in si ogleduje pokrajino ali se pelje na čolnu mimo otokov v Tihem oceanu – ali o pogledu zviška (ko se pelje z ladjo proti Južni Ameriki). Takšen pogled od strani ali z višine prinese s seboj distanco, pa tudi površinsko sprejemanje »drugega«. Povsem drugačen je pogled med pešačenjem, ki zmanjša distanco pri sprejemanju »drugega«. Spomnimo se recimo Alminih premikanj po Pekingu.

Po mnenju Alme Karlin so ravno noge najbolj zanesljivo sredstvo premikanja. Med branjem potopisa A. Karlin bralec niti za trenutek ne pozabi, da gre za potovanje, za nekaj začasnega, ne pa recimo za emigracijo. A. Karlin je potovanje večkrat prekinila in ostala za dlje časa v kateri izmed obiskanih držav (to poudarja Schlieker 2003: 210). Pa vendar je »stapljanje« z življenjem »drugega« vedno le začasno, do »drugega« nikoli ne izgubi distance in ne glede na iskreno navezanost vedno nadaljuje pot.

Potopis je treba ločiti od emigrantske literature, tudi od avtobiografije. Hkrati so presečišča s spominsko prozo (t. i. egodokumenti) očitna. O sorodnosti potopisa z avtobiografijo je še v 19. st. razmišljal ruski zgodovinar in pisatelj Karamzin: »Zdaj ne potujejo več zato, da bi zvesto opisali druge dežele, pač pa da bi imeli priložnost povedati kaj o sebi« (Karamzin 1964: 729).

Nedvomno popotniki, ki se srečajo z drugimi narodi, spoznavajo sebe, ob »drugem« skušajo najti svojo identiteto. Ravno zato je žanr potopisa v marsičem blizu avtobiografiji, zgodovini nastajanja osebnosti; glej definicijo žanra avtobiografije v delu F. Lejeuna (1975: 138). V potopisih A. Karlin je veliko avtobiografskega – med potovanjem se oblikuje kot osebnost, konstruira se njena biografija. Ravno ta izkušnja ji dopušča, da ne postane le popotnica, ampak tudi pisateljica, ki svoja besedila posveča deželam, ki so v očeh Evropejcev eksotične. V primeru avtobiografije lahko govorimo o pogodbi, ki jo skleneta avtor in bralec. Termin »avtobiografska pogodba« je uvedel Philippe Lejeune, v povezavi s potopisom ga je začel uporabljati Ottmar Ette. Po sklenitvi pogodbe bralec sprejme istovetnost avtorja, pripovedovalca in literarne osebe, ki neizbežno ostajajo različne instance.²

Potovanje in pisateljstvo kot življenjski cilj

Za A. Karlin je potovanje postalo življenjski projekt. V njenih delih je močno izražena vez med avtobiografijo in potovanjem – teme za svoja dela je črpala iz potovanj. Fenomen potovanja je opredelil značaj njene biografije, proces njenega pisanja – slednje si je nemogoče zamisliti brez premikanja. Tesna vez med potovanjem in procesom pisanja je določujoč element vsega njenega ustvarjanja (o tej

---

² Zunaj raziskave bo ostal soodnos med avtorico, pripovedovalko in literarno osebo, ki ima pomembno vlogo v avtobiografskih besedilih.

povezavi je pisala S. Slapšak (2010: 308)), zato ni nenavadno, da se že na prvi strani *Samotnega potovanja* Alma Karlin označi za pisateljico.

A. Karlin je glede svoje misije zelo resna, po njenem mnenju je primerljiva s Kolumbovim odkritjem Amerike. Tema Kolumba ima pomembno mesto v njenih potopisih. Ko opisuje bivanje v Genovi, piše: »Pred menoj se je dvigal veličasten spomenik Kolumbu ... Dolgo sem stala pred spomenikom in pustila modrosti pronicati vame« (Karlin 2006: 16). Kolumba časti, kot bi bil božanstvo. Zanimiv je njen pogled od spodaj navzgor – pri sicer kritični pisateljici je redkokdo deležen takšne časti. Scena s spomenikom, pogosta razmišljanja o slavi in o pisateljski misiji omogočajo, da številna besedila ženske dvojnice Kolumba iz 20. stoletja preučujemo v okviru tradicije postavljanja literarnih spomenikov. Spomnimo se Horacijeve ode *Exegi monumentum* (Horatius) ali Puškinove pesmi *Lep spomenik sem si zgradil, a ne z rokami* iz leta 1836 (Puškin), ali *Mojega spominika* (1840) Valentina Vodnika (Vodnik), v katerih pesniki razmišljajo o vlogi pesnika, o svoji umetnosti, o recepciji potomcev.

Cilj potovanja

Alma Karlin je najbolj cenila svoje znanje, poznavanje prostora, informacij. Svoje potovanje označi za raziskovalno, cilj pa je osvajanje novih dežel in preučevanje običajev njihovih prebivalcev. Poglejmo, kako opisuje svoje stanje, ko se je prvič znašla v tropih:

Domov sem se vrnila na smrt utrujena in vendar nadpovprečno zadovoljna. To je bilo moje prvo srečanje s tropi. Tako se je moral počutiti Kolumb, ko se mu je blizu Barbadosa odprl nov svet. Ni mi bilo žal za nobeno žrtev. Hotela sem se učiti, pisati, risati in čudeže, ki sem jih doživljala, v polni meri posredovati tudi drugim (Karlin 2006: 44).

Za cilj potovanja A. Karlin lahko označimo tudi pridobivanje slave, v njenih potopisih se namreč pojavlja ta tema. Tako se pogosto, včasih ironično, primerja s Kolumbom: »/.../ Zbolela sem za zahrbtno tegobo, ki se imenuje 'otekla glava'. Bledla sem zaradi lastne veličine, se videla v vlogi modernega Kolumba, kako odkrivam novi svet, in se začela resno pripravljati na osvajalni pohod« (Karlin 2006: 7). Naprej piše: »Stala sem na pragu zmagoslavne prihodnosti odkritelja in ohranila mirno kri« (Karlin 2006: 10).

Že na začetku poti sanja o priznanju in slavi: »Čez tri leta sem se nameravala vrniti, odeta v modrost in slavo ...« (Karlin 2006: 21).

V *Samotnem potovanju* najdemo prizor, v katerem se popotnica razveseli, ko izve, da je izšel njen roman, pri tem pa ne skriva, da ji je zanimanje novinarjev prijetno.

A. Karlin ima ob drugih tudi didaktične cilje, v njenih potopisih je želja, da opozori ženske, ki bi se želele odpraviti na potovanje, na nevarnosti. Njeno pisanje o težavah, ki se lahko pojavijo na potovanju in ki doletijo predvsem ženske, ni slučajno. V marsičem težave, ki jih premaguje, dvigujejo njen status. To, da pridobi unikatno izkušnjo, dela tudi njo unikatno. Na tak način je v njenih besedilih navzoča intenca samoprezentacije kot pogumne pisateljice in popotnice.

V obravnavanih besedilih najdemo tudi motiv potovanja kot bega. Pri A. Karlin je to povezano z biografsko situacijo – zapleten odnos z materjo vodi v zgodnji odhod od doma in hitro oddaljevanje od nje. Po razpadu Avstro-Ogrske se ima A. Karlin za osebo brez domovine. Morda jo ravno ta »iztrganost« vodi na pot. Včasih se v besedilih pojavi motiv potovanja, ki je cilj samemu sebi. Ko se je A. Karlin odpravila na potovanje, je nameravala obiskati Japonsko, a se je zaradi prepleta naključij odpravila v Južno Ameriko. Najpomembnejše postane nadaljevanje poti. Zgodilo se je, da si je zelo želela ostati v deželi, ki se ji je prikupila, pa jo je »stalno nekaj gnalo dalje« – piše v *Samotnem potovanju* (Karlin 2006: 313).

V potopisih A. Karlin so navzoče konstante motiviranja potovanja, kot so raziskovalna, izobraževalna, didaktična, eskapistična, osvajalska.

V primeru A. Karlin lahko govorimo o spremembah v socialnem statusu ženske, ki je zapustila običajno sredino – njeno potovanje simbolizira prehod meje, novo svobodo, stimulira iskanje nove identitete.³

Specifika ženskega potovanja: motiv meje

»S kulturnozgodovinskega vidika je potovanje moško početje« (Gel'ts 2010: 82). Spomnimo se lahko literarnega lika Odiseja ali popotnikov Marca Pola in Krištofa Kolumba. Ženskam je bilo potovanje v izobraževalne namene nedostopno, tako imenovani grand tour (ali Kavaliertour), ki je od 15. do 16. st. postal priljubljen pri »mladih plemičih v Evropi« (Paul 2013: 23). Moški je bil aktivno prisoten v javnem življenju, ženski (celo na začetku 20. st.) pa je bila namenjena privatna sfera (Habinger 2006: 43), vloga žene in matere (Paul 2013: 44). Zato je žensko potovanje tudi v začetku 20. st. imelo poseben status v kulturi.

Obe potopisni deli A. Karlin imata podnaslov *Tragedija ženske (Die Tragödie einer Frau)*. Pisateljica na ta način poudari svojo pripadnost ženskemu spolu. V njenih besedilih najdemo razmišljanja o tem, kako težko je potovanje za žensko. Tako npr. izjavi, da je potovanje v tropih »za žensko še toliko težje kot za moškega« (Karlin 2006: 127). Težavnost potovanja za ženske je poudarjena v številnih potopisih od 18. do 20. stoletja (primerjaj Paul, Habinger idr.).

Včasih A. Karlin preklinja, da je prišla na svet kot ženska. Pisateljica se ne srečuje le z vsakdanjimi neprijetnostmi, ki jih kot raziskovalka, dvojnica Kolumba, pogumno prenaša, ampak tudi z več poskusi posilstva (čeprav ji vedno, po njenih besedah, uspe pobegniti pred nasilneži). Po enem izmed takšnih poskusov piše:

In drei Tagen war ich 'auscolumbust' (Karlin 1930: 71).

Čez tri dni je kolumbovsko navdušenje zamrlo ... Od tod naprej sem poznala svoje meje, poleg tega pa sem se naučila, kaj je groza. Začetni pogum je izgubil. Odslej sem hodila skozi življenje kot ženska, ne kot neumno dekletce ... (Karlin 2006: 85).

V tem primeru A. Karlin uporabi neologizem »auscolumbust«, ki kaže, da se je morala odreči ideji, da bi postala drugi Kolumb, sanjam o brezmejnih možnostih. Pisateljica se zave, da je kot ženska omejena v svojem gibanju. V Peruju pogosto

³ O iskanju identitete v potopisih in drugih avtobiografskih delih Karlin gl. Bodrova 2014; Bodrova 2018.

na sebi čuti poglede moških, ki jo gledajo kot objekt želje, in piše o pohotnih pogledih, ki ji sledijo (Karlin 2006: 176). Po opisanem poskusu posilstva se v potopisu vse pogosteje pojavlja samooznaka ženska, tudi piščoča ženska: »Vendar pišem kot ženska ...« (Karlin 2006: 93), »To je odiseja ženske, mlade in majhne« (Karlin 2006: 213).

Vsako potovanje je povezano s temo prestopanja meje, za prestopanje meje patriarhalnega ustroja sveta pa lahko imamo že kar sam pojav ženske popotnice. Ženska, ki se odpravi na pot brez spremstva in sama plačuje svoje potovanje, je bila v prvi tretjini 20. stoletja nekaj izjemnega. Na tem mestu si pogledjmo esej Virginie Woolf *Lastna soba* (*A Room of One's Own*, 1929), ki je postal eno izmed programskih feminističnih besedil. Angleška pisateljica v eseju razmišlja o ženskah in leposlovju, ženske pa poziva, naj pišejo romane in širijo sfero svojih zanimanj: »Če bi hotele ustreči meni – in tisočem drugih, ki so mi podobni –, pišite knjige o potovanjih in pustolovščinah, o raziskovalnosti in učenosti in zgodovini in življenjepisih, kritiki, filozofiji in znanosti« (Woolf 1998: 110). Kot dober primer za posnemanje navaja V. Woolf knjige Gertrude Bell (1868–1926) o Perziji.

Alma Karlin, ki se ni odločila za pisanje romanov, temveč popotniških zapiskov, kot bi sledila primeru Virginie Woolf, širi meje sfere prisotnosti žensk v javnem življenju in literaturi. V svojem ustvarjanju, s svojimi potovanji in načinom življenja realizira več idej, ki jih najdemo v *Lastni sobi*. Alma Karlin sicer eseja ni mogla prebrati, preden je šla na pot ali pred izidom svojih knjig, saj se je na potovanje odpravila leta 1919, domov se je vrnila 1927; leta 1929 je že zaključila prvo knjigo popotnih zapiskov, l. 1930 drugo. Vendarle lahko v besedilih obeh pisateljic najdemo več presečišč.

Ob pozivu k širitvi kroga tematik, ki se jih lotevajo ženske, naj omenimo tudi problem lastne sobe in lastnega denarja, na katerega angleška pisateljica namenoma nekoliko shematično navezuje temo žensk in leposlovja: »Jaz pa bi vam mogla ponuditi samo svoje mnenje o neki podrobnosti – ženska mora imeti denar in lastno sobo, če naj piše leposlovje« (Woolf 1998: 6).

Motivu lastne sobe so posvečene mnoge strani del Alme Karlin. Opisu svojega bivališča, ki ni le prenočišče, ampak tudi delovna soba – tudi med potovanjem mora pisati –, vedno nameni precejšnjo pozornost. Tako opisuje, kako po prihodu v novo mesto začenja iskati sobo – lastno, nujno ločeno. Imeti osebni prostor, kjer se lahko ukvarja s pisanjem, je za pisateljico izjemno pomembno. Spomnimo, da ima v eseju V. Woolf posebno vlogo motiv prostora. In to ni le lastna soba, v kateri lahko ustvarjamo. Na začetku eseja pripovedovalka, medtem ko razmišlja o temi »ženska in leposlovje«, pokaže, kako ima v izmišljenem Oxbridgu, kjer naj bi se nahajala, vsak svoje pravice: profesorji smejo hoditi celo po zelenicah, ženske pa se smejo premikati zgolj po potkah. Zato k pripovedovalki takoj prihiti nadzornik, pedel, ko se spozabi in stopi na tuj teritorij – zelenico. V. Woolf v tem primeru uporabi glagol »trespassing« (kršenje lastninske pravice, prestopanje meja).

Tema prestopanja meja je neobhodna za žensko popotovanje. Kot smo že omenili, še v 20. stoletju je imel vsak spol določeno mesto: ženske dom, notranji, zaprt prostor; moški pa javni, odprt prostor. Zato so potovanja zelo dolgo veljala za moški privilegij. Ženska, ki se je odpravila na potovanje, je neizbežno zakrivila t. i. trespassing. Seveda so obstajale »olajševalne okoliščine« – ženska je lahko

spremljala soproga ali šla na romanje. Toda potovanje brez spremstva je pomenilo kršitev pravil, poseganje na tuj teritorij. Točno tako je potovala Alma Karlin, ki je vedno sama odločala, kam bo šla, koliko časa bo ostala na nekem mestu, kdaj se bo znova odpravila na pot. Če govorimo o konkretnih situacijah, v katerih kot ženska ni mogla stopiti na tuj teritorij (zelenico), omenimo prizor v *Uroku Južnega morja*, ko je nočejo vzeti na ladjo, ker je ženska. Nekoč je zaradi tega morala obleči moške hlače (Karlin 1996: 68–70).

Besedila V. Woolf in A. Karlin povezuje tudi tema lastnih sredstev, denarja. Po mnenju V. Woolf potrebuje ženska, ki se želi ukvarjati s pisanjem, stabilne dohodke. Ko se je A. Karlin odpravila na potovanje, je bila prisiljena razmišljati o sredstvih. Pogosto ni imela denarja za potovanje v prvem razredu, včasih niti za drugega, zato se je zadovoljila s tretjim razredom. V avtobiografskih besedilih je veliko pozornosti namenjene služenju denarja za plačevanje prenočišča, hrane in prevoza. Alma Karlin je govorila več tujih jezikov in je služila s poučevanjem, prevajanjem, ob leposlovnih besedilih je pisala tudi publicistična.

Seveda lahko tudi prevajanje razumemo kot metaforo za prestopanje meja med jeziki in kulturami. Poliglotstvo, potovanja, hibridna nacionalna identiteta dovoljujejo raziskovalki S. Slapšak, da Almo Karlin označi za »nomadski subjekt« (Slapšak 2010: 313). To je termin, ki ga je v študije spola uvedla Rosi Braidotti, ki je vzela za osnovo teorijo nomadizma Gilesa Deleuza, po mnenju katerega se intelektualni nomadizem začne s prestopanjem mej (po Braidotti 2001: 145). Braidotti v svojem delu (2001: 155) protipostavlja »dejavnega nomada« tako migrantu kot marginaliziranemu izgnancu in izpostavlja nekaj lastnosti nomada: »Nomadska zavest je v tem, da ne sprejme nobene identitete za stalno identiteto« (Braidotti 2001: 157). To lastnost lahko najdemo tudi pri Almi Karlin z njeno hibridno identiteto. Ko predstavlja eksotične dežele, seznanja bralca z novimi realijami; deliti, kar je videla, postaja intenca njenega ustvarjanja, kot smo že omenjali. Za nomadsko estetiko R. Braidotti je bistveno, da pisanje ni le proces nenehnega prevajanja, temveč tudi posledičnih adaptacij k različnim kulturnim realijam (Braidotti 2001: 138). Pri tem A. Karlin kot nomadka natančno določi teritorij – bralec vedno ve, v kateri državi, mestu se nahaja. R. Braidotti poudarja, da ima nomad »težko nalogo« – »opredelitev svojih koordinat, kontekstualizacijo svojih izjav, risanje zemljevidov – in vse to v hitrem tempu ... nomadizem ni toliko brezdromstvo kot sposobnost ustvarjanja doma kjerkoli« (Braidotti 2001: 138). Alma Karlin je nedvomno našla svoj dom v drugih deželah, po katerih je potovala. V njenem primeru je očitna želja, da najde prebivališče, pa čeprav začasno, in delo, ki bo prinašalo dohodek. Ko dobi dovolj sredstev, nadaljuje potovanje, čeprav ji je včasih težko zapustiti nove prijatelje in deželo. Tako je težko zapustila Japonsko in Kitajsko, iz Indije pa je odšla takoj, ko je izvedela za materino bolezen. Pomenljivo je, da je v njenih besedilih vedno točno določeno mesto, kjer se nahaja, bralec z lahkoto sledi njenemu premikanju. »Nomad in kartograf delata z roko v roki, saj imata skupno potrebnost po umestitvi (situational need)« (Braidotti 2001: 139). »Nomadizem ni nestabilnost brez meja, prej gre za jasno zavest premičnosti meja; to je intenzivna želja po prehajanju tujih teritorijev in meja«, piše Braidotti (2001: 159).

Arhetip kulturnega junaka

V potopisih je navzoče zatekanje k mitologiji, k arhetipom – A. Karlin vidi v svojem potovanju herojsko dejanje, v njenih delih najdemo sledi mita o kulturnem junaku, ustanovitelju in raziskovalcu. Arhetip junaka razsvetljenca, raziskovalca odkritelja ima številne variacije v kulturi (Prometej, Herkul, Orfej, Mojzes, Kolumb, Odisej). Naloga takšnega junaka je spreminjanje sveta, spravljanje kaosa v red, razsvetljevanje ljudi. Prav gotovo je ves tekst A. Karlin prežet z junaškim kolumbovskim patosom, vendar, kot smo že omenili, s priokusom ironije. V besedilih obstaja implicitno vprašanje – je lahko ženska Kolumb?

V delih A. Karlin je predstavljena ženska verzija arhetipa junaka odkritelja, ki nasprotuje patriarhalni tradiciji (spomnimo se feministične debate o sestri W. Shakespeara itd.). A. Karlin gre kot mitološki junak razsvetljenec skozi več stopenj iniciacije (prva je pri Kolumbovem spomeniku, drugo stopnjo predstavlja scena poskusa posilstva v Peruju).

Alma Karlin ustvarja tekst o kulturni heroini, ki krši meje (podobno fenomenu »trespassing« pri V. Woolf) patriarhalnega ustroja sveta, po katerem bi morala ženska sedeti doma. Dosežki odkritelja so dvojni zaradi spola A. Karlin – ona ne premaguje le mej držav (kot Kolumb), temveč, kot samostojno potujoča ženska, tudi socialne meje. Alma Karlin je preučevalka mitov, ritualov, hkrati pa tudi njihova ustvarjalka in protagonistka, ki v mnogočem spominja na superheroino.

Še več, A. Karlin postaja priljubljena oseba sodobne slovenske kulture – o njej snemajo filme, delajo gledališke predstave, Marijan Pušavec recimo ustvarja strip po motivih njene biografije (Pušavec, Klemenčič 2015), Milan Dekleva ji je posvetil roman (Dekleva 2015). Podoba heroine raziskovalke-odkriteljice, ki jo je ustvarila v svojih potopisih, vpliva na recepcijo njenega ustvarjanja v Sloveniji.

Robinzonada

Alma Karlin se, ob primerjavah s Kolumbom in Odisejem, primerja tudi z Robinsonom Crusoejem. Ko je na nekem otoku v Tihem oceanu, piše: »Sama sebi sem se zdela kot Robinzon Crusoe /.../ in bila sem že cel Robinzon, le brez Petka, ko sem se nekega dne zaletela v koralno skalo ...« (Karlin 1996: 19). Pisalni stroj, »zvesta« Erika, od katere se A. Karlin nikoli ne loči in o kateri piše kot o živem bitju (po besedah A. Karlin na koncu potovanja ne zbolí le ona sama, ampak tudi Erika), postane za osamljeno pisateljico zvesti služabnik, kot je bil Petek Robinzonu. Seveda situacije junaka D. Defoeja in A. Karlin ne moremo povsem vzporejati, pa vendar lahko odkrijemo več elementov robinzonade v širšem smislu besede (junak v izolaciji) tudi v potopisih A. Karlin. Tema osamljenosti, izoliranosti se v besedilu večkrat pojavi. Ni naključje, da se prva knjiga imenuje *Samotno potovanje*.

Posebno raziskavo bi si zaslužila tema izoliranosti, oddaljenosti A. Karlin v literarnem kontekstu. Čeprav se ima za pisateljico, ne sodeluje v literarnih krožkih in ni članica nobenega literarnega združenja, ki so bila v 20. st. tako priljubljena.

Motiv groze

»Druge dežele«, ki jih vidi A. Karlin, jo po eni strani privlačijo, po drugi strašijo.

Z vidika psihoanalize je tema grozljivega aktualna pri vsakem stiku z drugim/tujim. Po mnenju Julie Kristeve v drugem/tujem vidimo »skriti obraz naše identitete« (Kristeva 1990: 9).

Pri tem pa pri A. Karlin čutimo očaranost, uročenost (spomnimo se samo naslova *Urok Južnega morja*) s strašnim svetom »drugega« (tako npr. z navdušenjem opisuje kanibale, eksotične bolezni, rituale, čarovništvo, malike, itd.). Tukaj lahko potegnemo vzporednico z Odisejem, ki je bil po eni strani junak razsvetljenec, ki je skušal spraviti kaos v red, po drugi strani pa je dovolil, da ga kaos očara (recimo v prizoru s sirenam). Več o tem lahko preberemo v poglavju Adornove in Horkheimerjeve knjige *Dialektika razsvetljenstva* (1997) z naslovom *Odisej ali Mit in razsvetljenje* (Horkheimer, Adorno 1997).

Morda groza iz sveta tujega/drugega priča tudi o usmerjenosti A. Karlin k bralcu, pri katerem se trudi vzbuditi najrazličnejša čustva. Kakšno vlogo ima v potopisih očitno strašenje bralca?

Trivialna literatura?

Potopisi Alme Karlin sledijo številnim zakonom trivialne literature. V njih lahko najdemo elemente pustolovskega romana, robinzonade, trilerja, srljivke (neskončno rada pripoveduje o strahotah, ki prežijo na popotnike in še posebej na popotnice; od hiperseksualnih dvonožcev do divjih kanibalov). Besedilo meri na širok krog bralcev in izpolnjuje njihova pričakovanja – pripoved je dinamična, gradi se po zakonih žanrov, namenjenih zabavi, vzbuja najrazličnejša čustva (od gnusa do sočutja), hkrati pa ima tudi spoznavno funkcijo. Vendar je obseg etnografskih in antropoloških informacij bistveno večji od potez množične literature; v marsičem je literatura A. Karlin bližje pričakovanjem poljudnoznanstvene literature. V njenih opisih najdemo tudi poteze antropološkega »debelega oz. nasičenega opisa« (thick description) C. Geertza (Geertz 2004: 11). Pisateljica natančno dokumentira rituale, se dobesedno vživlja v videno, skuša podati svojo interpretacijo. Vendar ji hitrost premikanja, želja, da bi videla čim več dežel, ne dovoljuje, da bi se, kljub njenemu zanimanju za rituale, posebej za njihovo mistično komponento, globlje posvetila antropološkim raziskavam. Na tem mestu čutimo namero A. Karlin, da ostane znotraj izbranega žanra potopisa, pa četudi znotraj široko zastavljenih okvirjev. Po zaslugi avtobiografske dominante dela A. Karlin presegajo okove žanrske, trivialne in poljudnoznanstvene literature. Biografska praktilna Alme Karlin, pisateljice in popotnice, premika številne socialne, politične, estetske meje. Njeni potopisi se neizbežno prepletajo z njeno unikatno biografijo, ponujajo izhod na zunajbesedilno raven interpretacije. Pri tem se zdi, da je na ravni kulturne praktilne in biografske izkušnje Alma Karlin skorajda bolj zanimivo, unikatno in »moderno« oblikovano gradivo kot na ravni diskurza, ki je včasih žrtev nacionalnih, rasnih in spolnih klišejev. Ugotovimo lahko, da je namen njenih potopisov ambivalenten – po eni strani si želi »zavzemati« nove prostore, začrtati meje, spraviti kaos v red, po drugi strani pa je v njenih besedilih prisotna

očaranost nad kaosom – svetom vraževerja in poganskih božanstev, implicitna namera, da se obstoječi red zamaje.

Literatura s premičnimi mejami

Alma Karlin je uganka za bralca in izziv za preučevalce. Že vprašanje, v okvirih katere nacionalne literature naj bi se jo preučevalo, je lahko tema za posebno raziskavo. Njena dela umeščajo v različne nacionalne kontekste. Tako npr. Gabriele Habinger ima Almo Karlin za avstrijsko pisateljico in primerja njene potopise z deli Ide Pfeiffer, pisateljice in popotnice z Dunaja (Habinger 2006: 216–218). Vprašanje »Čigava pisateljica je Alma Karlin?« je prisotno v slovenski litararni vedi, ki se od 80. let 20. st. pogosteje ukvarja z dvo- ali večjezičnimi avtorji in opušča pozicijo lingvocentrizma (prim. članek *Alma Karlin – »dvopripadna« avtorica?*; Perenič 2018). Lahko se strinjamo s Silvijo Borovnik, ki trdi, da je bila Alma Karlin »pisateljica z dvojno, medkulturno, nemško-slovensko zaznamovano identiteto« (Borovnik 2018: 29).

Tema meje je dominantna tako v biografiji Alme Karlin kot v njeni literaturi, pa tudi v interpretacijah obeh (tu opozarjamo na zbornik člankov, posvečenih A. Karlin, z ustreznim naslovom *Almine meje in margine*; Počivavšek 2009). V primeru Alme Karlin vsekakor lahko govorimo o literaturi s premičnimi mejami, o »literaturi brez stalnega prebivališča« (»ohne festen Wohnsitz«; Ette 2005).

VIRI

- Alma M. KARLIN, 1930: *Einsame Weltreise*. Minden in Westfalen-Berlin-Leipzig: Druck und Verlag von Wilhelm Köhler.
- , 1996: *Urok Južnega morja: tragedija neke žene*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- , 2006: *Samotno potovanje v daljne dežele: tragedija ženske*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- , 2006a: *Doživeti svet. Usoda ženske*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

LITERATURA

- Anna BODROVA, 2014: Meždu slavjanskim i germanskim: problema nacional'noj identičnosti v biografiji i tvorčestve Al'my Karlin. *Segmenty identičnosti v tvorčestve zarubežnyh slavjanskih pisatelej*. Ur. M. Ju. Kotova. SPb: Izdatel'estvo SpbGU. 49–64.
- , 2018: »Sama sem hodila kot belka skozi divjo deželo«: iskanje identitete v ustvarjanju in biografiji Alme M. Karlin. *Dialogi* 54/9, 35–47.
- Silvija BOROVIK, 2014: Alma Karlin – svojevrstna pisateljska osebnost. *Slavia Centralis* 7/1, 86–94.
- , 2018: Avtobiografija, potopis, avtobiografska potopisna in fiktivna proza Alme Karlin. *Slavia Centralis* 11/1, 11–32.
- Rozi BRAJDOTTI (Rosi Braidotti), 2001: Putjom nomadizma. Žerebkin Sergej. *Vvedenie v gendernye issledovanija. Č. 1: Hrestomatija*. Harkov, Sankt-Peterburg. 137–163.

Kristina GEL'TS, 2010: Putešestvija vo vremena graždanskoj vojny. *Beglye vzgljady. Novoe pročtenie russkikh travelogov pervoj treti XX veka*. Ur. Wolfgang Stephan Kissel. Moskva: NLO. 82–106.

Milan DEKLEVA, 2015: *Telo iz črk: roman o Almi*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Ottmar ETTE, 2001: *Literatur in Bewegung. Raum und Dynamik grenzüberschreitenden Schreibens in Europa und Amerika*. Göttingen: Verbrück Wissenschaft.

—, 2005: *ZwischenWeltenSchreiben. Literaturen ohne festen Wohnsitz*. Berlin: Kadmos.

Klifford GIRC (Clifford Geertz), 2004: *Interpretacija kul'tur*. Moskva: Rossijskaja političeskaja énciklopedija.

Gabriele HABINGER, 2006: *Frauen Reisen in die Fremde. Diskurse und Repräsentationen von reisenden Europäerinnen im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert*. Wien: Promedia.

Quintus HORATIUS FLACCUS: *Perevody i materialy*. Dostopno 23. 3. 2020 na <http://www.horatius.ru/index.xps?2.330>.

Maks HORKHAJMER, Teodor V. ADORNO (Max Horkheimer, Theodor W. Adorno), 1997: *Dialektika prosveščeniya. Filosofskie fragmenty*. Moskva, Sankt-Peterburg: Medium-Juventa.

Nikolaj M. KARAMZIN, 1964: *Izbrannie sočinenija v dvuh tomah. Tom pervyj*. Moskva, Leningrad: Hudožestvennaja literatura.

Wolfgang Stephan KISSEL (ur.), 2010: *Beglye vzgljady. Novoe pročtenie russkikh travelogov pervoj treti XX veka*. Moskva: NLO.

Julia KRISTEVA, 1990: *Fremde sind wir uns selbst*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.

Philippe LEJEUNE, 1975: *Le pacte autobiographique*. Paris: ed. Seuil.

Elena V. PAPILOVA, 2013: *Hudožestvennaja imagologija: nemcy glazami russkikh (na materiale literatury XIX v.)*. Avtoreferat dis. kand. filol. nauk. Moskva: Moskovskij gosudarstvennyj universtitet im. M. V. Lomonosova.

Urška PERENIČ, 2018: Alma Karlin – »dvoipripadna« avtorica? *Dialogi* 54/9, 48–59.

Marija POČIVAVŠEK (ur.), 2009: *Almine meje in margine*. Celje: Muzej novejše zgodovine Celje.

Marijan PUŠAVEC, Jakob KLEMENČIČ, 2015: *Alma M. Karlin. Svetovljanka iz province. Življenjepi v stripu*. Ljubljana: Forum.

Aleksandr S. PUŠKIN: *Internet biblioteka Alekseja Komarova*. Dostopno 23. 3. 2020 na <https://ilibrary.ru/text/797/p.1/index.html>.

Kerstin SCHLIEKER, 2003: *Frauenreisen in den Orient zu Beginn des 20. Jahrhunderts: weibliche Strategien der Erfahrung und textuellen Vermittlung kultureller Fremde*. Berlin: Verlag für Wissenschaft und Kultur.

Svetlana SLAPŠAK, 2010: Potovanje pred pisanjem: avtobiografija Alme Karlin. *Sama: iz otroštva in mladosti*. Celje: In lingua. 308–317.

Neva ŠLIBAR, 1998: Traveling, living, writing from and at the margins: Alma Maximiliana Karlin and her geobiographical books. Ur. Dagmar C. G. Lorenz. *Transforming the center, eroding the margins: essays on ethnic and cultural boundaries in German-speaking countries*. 115–127.

Barbara TRNOVEC, 2011: *Kolumbova hči: življenje in delo Alme M. Karlin*. Celje: Pokrajinski muzej.

Valentin VODNIK: *Moj spominik*. Dostopno 23. 3. 2020 na https://sl.wikisource.org/wiki/Moj_spominik.

Virginia WOOLF, 1998: *Lastna soba*. Ljubljana: Založba /**cf.*

CAN A WOMAN BE A COLUMBUS? SOME ASPECTS OF ALMA KARLIN'S TRAVELOGUES

For Alma Karlin, travel was a lifelong project. In her travelogues, the close connection between autobiography and travel manifested itself vividly – many themes of her writings were inspired by her travels, during her travels she becomes a well-known personality, her biography is being constructed. Her texts contain such constants of travel motivation such as cognitive, educational, didactic, escapist, conquering. In the case of Karlin, it is legitimate to talk about changes in society in the status of a woman leaving her usual milieu – the journey symbolises border crossing, gaining freedom, stimulating the search for a new identity. The topic of trespassing inevitably turns out to be significant for women's travel. In the early twentieth century, each sex's place was still determined: for a woman – a house, an inner enclosed space, for a man – the public, the open. Karlin creates a text about a cultural heroine that violates the boundaries of the patriarchal world order. The achievements of the discoverer are doubled by the gender of Karlin – she overcomes not only the borders of states (like Columbus) but also, as a woman traveling independently, social boundaries. Her works present a female version of the archetype of the pioneering hero, which contradicts the patriarchal tradition. Karlin, as a mythological enlightener hero, goes through several stages of initiation. Karlin's travelogue's intentions are ambivalent – on the one hand, she seeks to seize space, to draw borders, to streamline chaos, and on the other hand, her texts are enchanted by chaos – a world of superstitions and pagan deities, have an implicit intention to undermine the established order. Karlin's travelogues are heterogeneous in nature, they contain elements of different levels: traces of an adventure novel, anthropological observations, ethnographic notes, poetic descriptions of nature, poetic passages, philosophical thoughts, an autobiographical line and a connection with trivial literature are all present. Karlin is a riddle for readers and a challenge for researchers. The question is, within the framework of which national literature to study her texts – this could be the subject of a separate study.
